

Radnótfája története*

1.

Radnótfája Maros-Torda megye egyik községe, Szászrégen tőszomszédjában, a Maros és a Görgény folyó találkozásánál. Nem nagy, 980 holdas határát mindkét folyó nemcsak öntözi, hanem gyakran el is árasztja, mint néha magát a falut is, melynek első településhelye s egymásután két régi temploma esett rendre az árvizek áldozatául.

A falú ma már összeér Szászrégennek; tőle a Maros választja el, de azon át hid köti össze vele s mint városvégi, gyártelepes hely, típusos város melletti község, az ilyen helyek előnyeivel és hibáival. Lakossága az utolsó népszámlálás adatai szerint 1882 lélek volt. Ebből 1100 magyar. Utánuk számra a románok következnek. Ezeken kívül vannak szászok, zsidók, cigányok s a gyármunkások közt más nemzetiségűek is.¹

Ma a község a mellette és feléje terjeszkedő Szászrégen vonzókörébe jutott, de századokig Radnótfája sorsa nem ezzel, hanem a görgényi várral és kincstári uradalommal állott összefüggésben, melynek ez a falú is tartozéka és nyugat felé végső községe volt.

Neve ősi, Árpádkori nemzetség- és személynév. A *Kökényes-Radnót* nemzetség nem messzire innen, Teke vidékén már 1228 táján birtokos volt.² Lehet, hogy Radnótfáját még e birtoklás idején alapíthatta e nemzetség egyik tagja. De lehet az is, hogy a falut épen e nemzetség Radnót nevű egyik tagja építette. A község nevének előtagja mindenesetre 1310 táján élt tagja telepíthette. A község nevének előtagja mindenesetre 1310 táján élt tagja telepíthette. A község nevének előtagja mindenesetre 1310 táján élt tagja telepíthette. A község nevének előtagja mindenesetre 1310 táján élt tagja telepíthette.

A híres és hatalmas Kökényes-Radnót nemzetségnek egyik kimagasló tagja volt az a *Radnót*, aki fiatal éveiben, az utolsó Árpád-házi királyok idejében Nográd megyében lakott, de 1310-ben már Erdélyben élt. Itt mint elődei, ő is birtokosa volt a nagy *tekei* uradalomnak, melyhez Kolozs megyében Nagyida, Szászpéntek, Ludvég, Szászkerked, Banyica, Szászakna, Komlód, Nyulas, Kozmatelke, Kamarás és Szombattelke tartozott. Radnót 1322 előtt halt meg, mert hatalmas vagyonát ebben az évben adta Károly Róbert király Radnót egyik sógorának, Kácsics Simon székely ispánnak.³ De ugyanakkor már itt volt 1321—42-ig erdélyi vajda a Kácsics nemzetség egy még hatalmasabb tagja, Szécsényi Tamás, aki a mai szászrégeni ág. ev. templomot is építtette és akinek észak-erdélyi birtokai 20 faluban,

* A szerkesztő véletlenül tudomást szerzett róla, hogy Kelemen Lajos magánlevelében megírta a község történetét. Így közölheti most a cikk írójának kiterjedt levelezéséből ezt az esetlegesen megmentett értékes darabot.

¹ Az 1910-es hivatalos helységnévtár és Bakk József radnótfájai ref. lelkész szíves közlése.

² *Karácsonyi János*: Magyar nemzetségek. II, 237.

³ I. h. II, 338.

Beszterce közelétől a Marosszék határát érintő mai Várhegyig terjedtek.⁴ Radnót ezek rokona lévén, valószínűleg tisztségekre alkalmazták. Mivel pedig a görgényi királyi vár és uradalom legelső okleveles említése (1364) óta úgyszólván állandóan a székely ispánok javadalmá s vele lakása céljára szolgált,⁵ föltehető, hogy ez a szerepe mint Csik-Gyergyó-, Kászón- és Marosszékhez legközelebb fekvő királyi várnak és birtoknak megvolt már előbb is. Nincs adatunk ugyan reá, de valószínű, hogy a két hatalmas Kácsics-sarj rokonsága révén Radnót épen a görgényi várnak lehetett várnagya, vagy más tisztviselője s a Marostól a gyergyói hegyekig nyúló nagy várbirtok nyugati szélén ő telepítette Radnótfáját, mely így az ő nevét őrizheti.

Annyi bizonyos, hogy Radnótfája már a XIV. százév első harmadában a tervezett új keresztes háborúk költségeire kirótt pápai tized-jegyzékben 1330—35 között mint önálló egyházközség szerepel s neve ott *Arnolfaya, villa Renoldi, Reinolfaya* alakban fordul elő.⁶ Oklevelekben pedig 1453-tól mint a görgényi királyi vár egyik faluját ismerjük meg, s mivel a két hatalmas Kácsics-sarj falui között azelőtt nem találjuk: bizonyosra vehetjük, hogy alapítása idejétől a görgény-völgyi és közeli más 25 faluval együtt a görgényi várhoz tartozott. Így története is szorosan összefügg e vár történetével.

Zsigmond királynak egy 1426 augusztus 28-i iktató parancsából bizonyos, hogy a görgényi királyi vár a székely ispáni tisztséghez tartozott. Azután egy időre ugyan a vár és tartozékai 1443-tól királyi adománybirtokul Hunyadi János kezére jutottak, de halálával (1456) úgy látszik, hogy visszaszállottak a kincstárra, a székely ispánok keze alá kerültek⁷ és ott is maradtak Szapolyai János király uralkodása végéig. Ő a várat hitvesének, Izabella királynénak kötötte le menyasszonyi ajándéknak. A királyné birtoklása emlékéül még 1652-ben is állott a vár *Harcsafark* bástyájának egyik ataján a királyné címere.⁸ Az ő Lengyelországba távoztával a vár újra kincstári kezelésbe került, de visszatérése után, 1557-ben a királyné a várat és tartozékait s köztük Radnótfáját is 9000 forintért zálogba adta Kendi Ferenc volt erdélyi vajdának és hatalmas tanácsúrnak, aki akkor a közelben, Vajdaszentivánon és utóbb 1558-ban Vécsen is lakott. Kendit azonban a királyné Gyulafehérvárt megölette s midőn a királyné is meghalt, fia, János Zsigmond a várat és uradalmát 1562-ben hét akkor jobbágyigába hajtott marosszéki székely faluval együtt 25.000 forinton Békes Gáspárnak adta zálogba. Tőle 1573-tól a kincstárra, azután 1576-tól Beregszói Hagymási Kristóf tanácsúrra, majd 1580-ban Kovacsóczi Farkas cancellárra szállott; ennek kivégeztetése (1594) után pedig Bocskay István, a későbbi nagy fejedelem, majd újra a kincstár, azután 1615-től vitkai Kákoni István tábornok és tanácsúr s utána még többen birták, míg I. Rákóczi György előbb a kincstár, majd családja számára szerezte meg. Azután a

⁴ I. h. II, 270—77.

⁵ *Csánki Dezső*: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában V, 671.

⁶ *Monumenta Vaticana* I. 93., 109., 130. és 138.

⁷ *Csánki*: i. m. II, 670—71.

⁸ *Jakab Elek*: Görgény vár és a görgényi kastély a multban. Századok 1883: 329—31.

vár és uradalma többféle változás után csak 1690-ben, Tököly Imre kiszorításával jutott nagyrészből vissza a kincstár kezére.⁹ Tartozékai egy részét azonban még előbb, 1687-ben Teleki Mihály szerezte meg, s e birtokrészek java Teleki családja kezében maradt a kancellár halála után is.¹⁰ A kincstártól aztán 1719-ben a görgényi uradalmat — a vár 1708-ban lerontatván — Kászoni Bornemisza János, — ki később báróságot nyert — 99 évre 25.000 forintban zálogba vette s utódjaitól a kincstár csak 1870-ben váltotta vissza.¹¹

2.

Még mielőtt Teleki Mihály a görgényi uradalom egyes részeibe befészkelte volna magát, 1678-ból összeírás maradt fenn a várhoz szolgáló darabontokról vagy puskásokról. Ezek akkor 51-en voltak. A várhoz tettek fegyveres szolgálatot Három tizedbe tartoztak s akik közülök jobbagytelken laktak, azok dézmát és adót fizettek. Radnótfáján akkor 8 ilyen darabont lakott. Tíz év alatt, 1688-ra, számuk 6-ra apadt, ellenben a kuruc háborúkat követő első összeírásban, 1712-re 19-re szaporodtak. *Balási* István volt a tizedesük s maguk a puskások név szerint ezek voltak: *Balás* András, *Csere* Péter, *Fabián* Mihály, görgényi *Jakab* István, *Lakatos* Gergely (2), *János* és *Márton*, *Nagy* András és *Ferenc*, *Szilágyi* György és *István*, *Szölösi* Mihály, *Téglás* János, *Vámos* Miklós, *Varga* János és *Zoltán* Gábor. Fel tűnő, hogy 1715-ben újra kilencre apadnak: csak 2 *Balási*, 4 *Lakatos*, 2 *Szilágyi* és *Varga* János névvel találkozunk. A többiek eltűntek. Kincstári, illetőleg uradalmi jobbagy se lakott a faluban. Ugyanakkor azonban Radnótfáján már 13 nemes birtokost írtak a jegyzékbe. Ezek voltak gr. *Teleki* Sándor, 7 telekkel, *Luczai* Sámuel 4, *Fülöp* Mihály, *Sáfár* György, *Keresztesi* Gáspár, *Nagy* György, *Fülöp* Péter 2—2, *Csernátoni* István, *Hegyesi* Mihály, *Király* Dávid, *Nagy* Zsigmond, *Rápolti* János és *Zöldi* Gáspár 1—1 telekkel.¹² Egy másik összeírását a radnótfáji nemességnek 1729-ből ismerjük. Ekkor tíz ily birtokos lakott itt, név szerint *Budai* Ferenc, *Csernátoni* Ferenc és *József* osztozatlan testvérek, *Csernátoni* István, *Fülöp* Péter, *Gámán* András, özv. *Luczai* Andrásné *Balogh* Éva, *Máthé* Gábor, *Nagy* György és *Sáfár* György.¹³

Radnótfája egy tekintélyes számú nemes birtokosságának telkei rendre a görgényi vár-uradalm területéből szakadtak ki. Egyes fejedelmek kiválóbb híveiket jutalmazták egy vagy több telekkel s a hozzá tartozó birtokrészekkel. De volt eset arra is, hogy — főleg *Apafi* Mihály fejedelemsége idején — a kincstár szorult állapota, vagy a fejedelem alkalmi szüksége is hozzájárult egyes telkek ily elidegenítéséhez. *Báthory* Kristóf például még 1580-ban adott itt bizonyos részjóságot a vadadi *Fülöpök*nek, *Báthory* Zsigmond pedig 1591. augusztus 25-én *Nátházi* Jánosnak, a görgényi vár gyalog-

⁹ I. h. 333—34. és 415.

¹⁰ Gr. *Kemény* József: *Possessionaria. Comitatus Torda. Görgény.* [Kézirat az Erd. Múz. Kézirattára *Kemény* J. gyűjteményében].

¹¹ *Jakab*: i. m. 415.

¹² Erd. Múzeum Br. Bornemisza levéltár. Az 1688-i összeírás 3262, az 1712-i 3032, az 1715-i 3267. szám alatt.

¹³ *Kemény*, i. h. Radnótfájánál.

hadnagyának az egész Radnótfája kincstári állagát odaajándékozta.¹⁴ Az adományozások és zálogosítások virágkora azonban Apafi Mihály uralkodása idejére esett. Midőn 1702-ben a radnótfajai nemesek birtokjogát felülvizsgálták, kiderült, hogy az akkor igazolt szerzeményeket csaknem mind Apafi Mihály idejében vették, vagy zálogosították. Maga a kincstár többször összeíratta a magáét, s 1702-ben az egész görgényi uradalom területén igazoltatta az ott élő nemesség birtokjogát. Ezekből, valamint a br. Bornemisza család levéltárában levő adatokból és Torda megye egykori nemesség-igazoló pöreiből érdekes adatokat találunk Radnótfája utolsó három századi lakóira. Radnótfája mai román lakossága elődeit részben a kincstár, de még inkább ez a nemes lakosság telepítette a faluba jobbágyának vagy zsellérjének, mind az utolsó háromszáz évben.

A Kincstár utóbb, midőn vagyona Radnótfáján mindjobban elapadt, Mária Terézia korában több nemes család ellen birtokjog-igazoló pert indított. Egy ily per eredményeként a Főkormánysház intézkedésére Sáfár Györgynek és özv. Gámán Andrásné Alsó Juditnak 1766-ban radnótfajai részüket a kincstár javára vissza kellett bocsátaniok. Tíz évvel később a Fülöp családtól kérték számon a Báthory Kristóftól nyert birtok jogalapját. Itt a visszaperelhetés ideje elévült. De ugyanakkor a Fülöpökön kívül ez a kereset a Radnótfáján lakó, vagy ott birtokló családok közül a borosjenői Boka, a Bonyhai, Csernátoni, a Daróczi, csesztvei Eperjesi, a Luczai, Mátyás, Musnai, oroszójai Pergő, Sáfár és Zöldi családokat is érintette.

Midőn Torda megye felső járása 1698-ból reánk maradt adózó jobbágysai és zsellérei összeírásában Radnótfáján a kincstár, a gr. Teleki-, a Filep Mihály-, Luczai- és Sáfár György-féle részeket összeírták, ezeknek összesen 41 jobbágyát, zselléréit és szolgáját írták adó alá. Ezek közt azonban voltak jobbágytelken lakott darabontok is. Nevük: Balási (2), Biró, Darabont, Gombkötő, Halász, Hatházi, Hegyi, Kádár, Kerekes, Keresztes, Kis (2), Kozma, Kömives, Kővárán, Mente, Moldvai (5), Major (2), Molnár (3), Nagy, Nisztor, Pál, Székely, Szilágyi, Tóth és Varga. Közülük több család ma is él. Ezeknek összesen volt 1 lova, 35 ökre, 26 tehene. Juhot nem tartottak. Pénzt 59 forint 25 dénárt, 65 véka búzát, 68 véka zabot, 12 szekér szénát s egy vágó-marhát róttak ki reájuk.¹⁵

Nemzetiségre nevükből következtetve többségben magyarok voltak. A Kővárán, Major, Moldvai, Nisztor nevűek románok s a Kozma név — mely itt János magyar keresztnévvel szerepel — legfennebb kétes. Azonban még ha ezt románnak vesszük, akkor is a román jobbágyok és zsellérek az egésznek még negyedét se tették ki s ha ezek fölé még oda tesszük az ott lakott magyar nemességet, mely magában is volt annyi, mint a román jobbágy és zsellér, s ezekhez hozzávesszük még a darabontokat is, akkor a magyarság száma a 80—85%-ot is meghaladhatta. Viszont az 1720-i általános, országos összeírás itt 5 jobbágyot, 4 zsellért, 5 taksást, 2 egyéb lakóst tüntet föl. Ezeknek 145 és fél köböl férőjü szántóföldje, 64 és fél hold kaszálójuk volt.¹⁶

¹⁴ Br. Bornemisza-levéltár 3031. sz. és Kemény J. id. kézírata.

¹⁵ Erd. Múz. Br. Bornemisza-levéltár.

¹⁶ Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában (1720—21.). Magy. statisztikai közlemények. Új f. XII. 216.

3.

Radnótfájának, mint önálló egyházközségnek, már 1330—35-ben temploma és papja volt. Első papját, kiről ekkor tudunk, Albertnek nevezték.¹⁷ A reformáció idején, a XVI. század második felében a falú lakói a környék magyarságával együtt reformátusokká lettek. A hagyomány a reformátó-dást *Szinnyei* János deáknak tulajdonítja, s ugyancsak a hagyomány azt is állítja, hogy a radnótfájai és a magyarbölkényi református egyházközségek a XVI. és XVII. században kölcsönösen, fölváltva éltek egymással anya- és leányegyházközségi viszonyban, aszerint, hogy időnként melyik volt erősebb s melyik tarthatott papot. Az egyházközségről a görgényi református egyházmegye vizsgálati jegyzőkönyveiben csak 1737-től kapunk adatokat. Eleinte ezek az adatok szomorú képet nyújtanak a vizsgálatok idején az egyházközség állapotáról. Így 1737-ben a templom fedele rossz s ezért sok kár esett a falakban és a berendezésben. A templomkerítésből pedig éppen a Teleki Sándor grófra eső rész volt a legrosszabb. Ebben azonban kétségtelenül része lehetett az országban akkor évekig dühöngött pestisnek és a rossz gazdasági éveknak, melyek a rendet és az életviszonyokat sok helyen megingatták. Ez aztán kihatott a hívek és papjuk egymás közötti viszonyára is. Az egyik ily rossz esztendőben (1742) a vizsgálati jegyzőkönyv följegyzi, hogy a hívek mind egymással, mind papjukkal civakodnak és rendellenek.¹⁸

Azonban a későbbi följegyzések már többször szólnak a hívek áldazatairól is. Ebben a *Sáfár*, *Budai* és *Rápolti* s később a *Hegyesi* és gr. *Teleki* családok, *Léczfalvi Németi* László pap és a felesége *Dálnoki* Anna ingóságok adományozásával, továbbá *Balpataki* Anna s az egyház szolgálatában buzgólkodott hívek közül a *Szilágyi* család több tagja tűnt ki.

Református papjai közül legrégebbi, kit névleg ismerünk, *Madocsi* Sándor, 1729-ből.¹⁹ Áldozatkészségével *Németi* László (1759—91), tudós készülségével és rendtartó, építő buzgalomával *Gergely* Lajos tűnt ki (1867—1918).

A község első, ősi temploma a Maros síkságára épült. Ezt azonban a vízáradások a XVIII. százévben teljesen elpusztították. Az egyházvizsgálati jegyzőkönyvek 1750-ből már a falu délkeleti oldalán, a Görgény vize partján álló fatemplomról és a mellette álló fatoronyról tesznek említést. Azonban ez a templom is ki volt téve az árvízveszélynek. A vizsgálati jegyzőkönyvek többször panasznak erről, míg végre 1789-ben már azt jegyzik föl, hogy „a víz mindent elvitt”.²⁰

Az egyházközség 1791-ben új templomot emelt, de ez is csak 41 évig állott fenn, mert vízjárta helyre építették s áradások idején használhatatlanná vált. Végre 1832-ben br. Bornemisza Leopoldtól a görgényi uradalom akkori urától szerzett célszerűbb helyen építették föl új templomu-

¹⁷ Monumenta Vaticana I. a 6. jegyzetben idézett lapokon.

¹⁸ A görgényi egyházmegye vizsgálati jegyzőkönyveiből, melyeket a XVIII. sz. végéig kivonatoltam.

¹⁹ *Kemény*: Possessionaria. Torda m. Radnótfája.

²⁰ A görgényi egyházmegye jkvei. Az eredeti kéziratok Szászrégenben, az egyházmegye levéltárában.

kat, melybe a régiekből megmaradt néhány fölszerelési tárgyat, padot, széket is átvittek. Azonban ez a templom szűknek és sötétnek bizonyult s az egyházközség az 1841-től épített kis malma bérletéből és az 1868-tól kezdett célszerűbb és helyesebb gazdálkodás eredményéül csakhamar új iskolát, tanítói-, majd papilakot²¹ s 1894—95-ben egészen új, tágas és célszerű templomot és tornyot épített.²² Ez már ötödik temploma a radnótfájai magyarságnak. Ezenkívül kőtemploma van a gör. kat. románságnak is, mely 1869-ben épült.

4.

A községben a multban az itt lakott nemességnek több kisebb portája s jobb háza volt. Legnagyobb, kastélyszerű épülete a tinkovai *Matskási* családnak volt, mely azonban csak a XIX. században került a falu birtokosai közé. A nagy, 28 szobás épületet s a mellette állott szép parkot 190 holdnyi birtokkal együtt Matskási István adta el a földreform előtt a falu földműveseinek. A kastélyból 8 szoba maradt meg. A többit építőanyagként használták föl. A vásárlók kivágták és 100.000 lejért eladták butor- és tűzfának a szép park fáit is.²³

Volt Radnótfájának ezenkívül a Maros egyik félszigetén másik, nagy, emeletes kastélya is, mely régebb festői látványt nyújtott a Maros-völgy utasainak. Egyik Bethlen gróf építtette Rudolf trónörökös görgényi híres vadászatai idején, az 1880-as évek legelején. 1886 körül pár évig a Toldalaghi grófok is laktak benne.²⁴ A szép épületet azonban a Maros szűnyogfészekké tette. Már rég lebontották és anyagát egy régeni építész használta föl vállalkozásainál.

Rudolf trónörökös görgényi vadászatai idején épült Radnótfája csinos állomása is. A trónörökös itt szállott ki, midőn Görgénybe föl s mikor onnan visszautazott.

Mindez oly régnek tetszik már, mint akár a századok előtt Görgény várában és környékén folyt élénk élet, melyből soknak Radnótfája is részese volt.

Kétségtelen, hogy ez a község is látta falai között járni a Görgényben lakott hatalmas székely ispánokat, némelyik erdélyi vajdát, majd a fejedelmeket, midőn itt mentek át Görgénybe. Járt benne Bocskay István, mikor még fejedelemsége előtt egy ideig Görgény ura volt²⁵ s itt ment szomorú magányába Báthory Gáborné, a korán elhízott szép fejedelemasszony, akit zsarnok férje Görgény várába tett félre kifogyhatatlan szerelmi kalandjai útjából. És itt járt I. Rákóczi György a közelben kezdődő nagy Mocsár erdőben tartott híres vadászataira.²⁶ A kuruc háborúk alatt pedig 1704-ben,

²¹ Névkönyv az Erd. ev. ref. egyházkerület számára 1893. Radnótfája a 32—37. lapon. A görgényi egyházmegye jegyzőkönyvein kívül innen vettem a többi ref. egyházközségi tört. adatot.

^{22—23} *Bakó József* lelkész szíves közlése.

²⁴ Századok. 1887. Jelentés a gr. Toldalagi-család radnótfájai levéltárából. Kirándulás 71—87.

²⁵ Adat van róla a br. Bálint-levéltár körtefájai esomójában az 1636 ápr. 29-i tanúkihallgatásban.

²⁶ *Szalárdi János* Siralmas krónikája 234. és *Jakab E. id.* tanulmánya a Századokban, 1883. 427.

de főleg 1708-ban, mikor Rabutin tábornok hetekig tartó ostrom és hősies védelem után bevette és leromboltatta Görgény várát, ez a falu is sokat szenvedett a megszálló idegen csapatoktól,²⁷ azután pedig mint fő közlekedési vonalba eső helyet, csakhamar a forgalom útján haladt pestisjárványok látogatták és irtották lakosságát (1708—9, 1718—19, 1738—42).

A kuruc háborúk alatt a Maroson Szászrégen felé vezető és Görgényhez jövedelmezett vámoshídja is elpusztult²⁸ s utóbb Szászrégen birtokába jutott.

Az 1848—49-i szabadságharc idején, 1848 őszén a Szászrégent földült székely tábor itt is tett kisebb károkat, 1916-ban pedig a román csapatokkal vívott harcok csaknem a falu előtt folytak le. Ekkor a mieink győzelmével végződtek, de aztán a szomorú emlékü 1918-i őszi forradalom bomlasztása után december 17-én ide is bevonultak a román csapatok, s nyomukban a román uralom.

A felszabadulás Radnótfáját is visszaadta a magyarságnak. A feléje is terjeszkedő szomszéd várossal azonban úgy van, mint az a bolygó, melynek központi napja valami katasztrófában elpusztult. Radnótfája is Görgény vára pusztulása után, mint ennek legszélsőbb tartozéka, mind jobban a legközelebbi vonzóerő hatása alá került s a területi összenövés folytán ez ma már önállóságát is fenyegeti.

Radnótfája azonban falu akar maradni s ebben vezetőit a történelmi ön- és hivatástudat s vele az az elgondolás irányítja, hogy azon a vegyes lakosságú vidéken, mint a magyar jövő egyik alapjára, szükség van az öntudatos falura.

Kelemen Lajos

²⁷ Cserey Mihály krónikája 337—39, 367, 392—96., br. Wesselényi István kéziratos naplója az Erd. Múzeum kéziratárában.

²⁸ Erd. Múz. Br. Bornemisza levéltár.